

Saydivaliyeva Xurshida Xodjiakbarovna,
*“Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti bo‘lim boshlig‘i,
 yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

GENDER TENGLIGI VA GENDER STATISTIKASI: MOLDOVA TAJRIBASI

Annotatsiya. Maqolada inson huquqlarining ajralmas qismi bo‘lgan gender tengligining ijtimoiy-huquqiy jihatlari, gender tengligiga erishishda uchrayotgan muammolar, bu borada olib borilayotgan ishlar, gender tahlili, statistikasi borasida Moldova tajribasi tahlil qilinadi.

Tayanch so‘zlar: gender, inson huquqlari, erkaklar va ayollar uchun teng huquq va imkoniyatlar, xalqaro huquq, gender statistikasi, ko‘rsatkichlar, barqaror rivojlanish maqsadlari.

Annotation. The article analyzes the socio-legal aspects of the issue of gender equality, which is an integral part of human rights, the relevance of achieving gender equality, the work carried out in this regard, gender analysis, statistics, and the experience of Moldova.

Key words: gender, human rights, equal rights and opportunities for men and women, international law, gender statistics, indicators, sustainable development goals.

Аннотация. В статье анализируются социально-правовые аспекты вопроса гендерного равенства, которое является неотъемлемой частью прав человека, актуальность достижения гендерного равенства, работа, проводимая в этом направлении, гендерный анализ, гендер статистика по опыту Молдовы.

Ключевые слова: гендер, права человека, равные права и возможности мужчин и женщин, международное право, гендерная статистика, индикаторы, цели устойчивого развития.

Kirish. Moldova Global Gender Indeksida gender tengligi bo‘yicha 146 mamlakat ichida 29-o‘rinni egalladi. Xuddi shu ish uchun ayollar erkaklarnikiga qaraganda kamroq maosh oladi – bu farq yiliga 14% yoki 17 000 leyni tashkil etadi¹.

Moldova Respublikasi 2020-yilda so‘nggi 30 yil ichida birinchi marta o‘zining birinchi ayol Prezidentini saylaganida gender tengligiga ochiqqligini ko‘rsatdi.

Moldovada ayollarning ijtimoiy-siyosiy faolligi o‘zib bormoqda. Parlamentdagi ayollar o‘rni 1998–2000-yillardagi 8,9 foizdan 2019-yilda 25,7 foizga, 2021-yil iyulida esa yana 39,6 foizga oshdi. Mahalliy darajada saylangan ayollarning ulushi 10,9 foizdan (1999) 18,0 foizga (2011) 21,8 foizga (2019) o‘sd. Gender kvotalari va xalqaro tashkilotlar ko‘magida nodavlat notijorat tashkilotlari faolligi natijasida mahalliy saylovlar (2019-yil oktabr) natijalariga ko‘ra, olti nafar nogiron ayol va olti nafar lo‘li ayol birinchi marta mahalliy kengash deputati etib saylandi.

¹ <https://esp.md/ru/sobytiya/2022/11/14/zhenshchinye-v-moldove-poluchayut-menshe-za-rabotu-kotoruyu-vypolnyayut-naravne/>

Milliy statistika byurosi ma'lumotlariga ko'ra, doimiy istiqomat qiluvchi aholi orasida ayollar soni ko'p bo'lib, 2020-yil boshida har 100 ayolga 93 erkak to'g'ri keladi. BMT Ayollar statistik ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, milliy qashshoqlik chegarasidan pastda yashaydigan aholi ulushi 9,6% ni tashkil etadi. 2019-yilda ayollar o'rtasida qashshoqlik darajasi 25,6 foizni, erkaklarda esa 24,8 foizni tashkil etdi. 2021-yilda Moldova Global gender farqi bo'yicha tahlil qilingan 156 mamlakat ichida 28-o'rinni egalladi, bu avvalgi ikki yilga nisbatan biroz yaxshilanishni ko'rsatdi.

Asosiy qism. Moldova Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), Ayollarning siyosiy huquqlari to'g'risidagi konvensiya (1953), Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966), Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiya (1979), Pekin platformasi va harakat rejasi (1995), Mingyillik deklaratsiyasi (2000), tegishli Xalqaro mehnat tashkilotining konvensiyalarga qo'shilgan hamda gender tengligi va ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha xalqaro va milliy majburiyatlarni olgan².

Moldova Respublikasining Yevropa Ittifoqiga integratsiyalashuviga yo'naltirilganligi ushbu sohadagi tegishli hujjatlarga rioya qilishni belgilaydi: Amsterdam shartnomasi (1999), Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi konvensiya, 1999-yilda qabul qilingan Demokratiyaning qayta ko'rib chiqilgan Yevropa mezonlari, Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglik bo'yicha IV Yevropa vazirlar konferensiyasi (Istanbul, 1997-yil 13-14-noyabr), Davlat rahbarlarining III sammitida qabul qilingan Deklaratsiya va harakat rejasi. Shuningdek, Yevropa Kengashi Hukumati (Varshava, 2005-yil 16-17-may), Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglik bo'yicha VI Yevropa vazirlar konferensiyasida qabul qilingan Gender tengligiga erishish: inson huquqlari uchun muammo va iqtisodiy rivojlanishning zaruriy sharti to'g'risidagi rezolyutsiya (Stokgolm, 2006-yil 8-9-iyun), 2001-2005-yillarda ayollar va erkaklar tengligi bo'yicha Asosiy strategiya, ayollar va erkaklar tengligi bo'yicha yo'l xaritasi (2006–2010) va boshqalar.

² https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/country_gender_profile.pdf

2006-yil fevral oyida Moldova Respublikasi parlamenti "Ayollar va erkaklar o'rtasida teng imkoniyatlarni ta'minlash to'g'risida"gi qonunni qabul qildi. Ushbu qonunning maqsadi ayollar va erkaklarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va hayotning boshqa sohalarida teng huquqlardan, Moldova Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan huquqlardan foydalanishni ta'minlashdan iborat.

Ayollar va erkaklar to'g'risidagi statistik ma'lumotlar jamiyat hayotining barcha sohalarida ularning holatini aks ettiradi, ayollar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlar va farqlarni tizimli tahlil qilishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Gender sezuvchan ko'rsatkichlarni³ ishlab chiqish zaruratini tartibga soluvchi milliy qonunchilik bazasi 2006-yilda tasdiqlangan "Ayollar va erkaklar o'rtasidagi imkoniyatlar tengligini ta'minlash to'g'risida"gi qonun (22-modda), 2012-yilda qabul qilingan "Tenglikni ta'minlash to'g'risida"gi qonunlar, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha sohalarida jins bo'yicha ma'lumotlarni to'plash va ajratish muhimligini ta'kidlagan harakatlar rejalari bir qator strategiyalarni o'z ichiga oladi.

Jinslar bo'yicha ajratilgan ma'lumotlarning ahamiyati 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish bo'yicha Global kun tartibi kontekstida qashshoqlik, sog'liqni saqlash, iqlim o'zgarishi, infratuzilma, oziq-ovqat xavfsizligi, ishchi kuchi, bandlik, shuningdek, gender tengligi, ayollar hamda qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish bilan bog'liq maqsadlarga erishishdagi yutuqlarni monitoring qilish va o'zgarishlarni baholash uchun tasdiqlandi.

Moldova Respublikasi **Milliy Statistika Byurosi** tomonidan ishlab chiqarilgan gender statistikasining sifati rasmiy statistikaning asosiy tamoyillariga (1992-yilda BMTning Yevropa iqtisodiy komissiyasi tomonidan tasdiqlangan va 1994-yilda BMTning Statistika komissiyasi tomonidan tasdiqlangan)? shuningdek, "Rasmiy statistika to'g'risida"gi qonun talablariga rioya qilish orqali ta'minlanadi. Milliy Statistika Byurosi statistik ma'lumotlar bankidagi bo'lim BMT

³ Petroia A. Analysis of Gender Gaps in Public Spending in the Republic of Moldova// SSRN Electronic Journal January 2019, p.13. <https://www.researchgate.net/publication/336248862>

Statistika Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan gender ko'rsatkichlarining minimal to'plamining bir qismi bo'lgan gender statistikasiga ajratilgan.

Statistik ma'lumotlarning asosiy qismi davlat xarajatlarining eng mos aksini ifodalaydi: jamoat hayoti, mehnat bozori va bandlik, ijtimoiy himoya – pensiyalar, sog'liqni saqlash. Davlat xarajatlarini gender bo'yicha tahlil qilish uchun Moldova Respublikasidagi gender tuzilmasiga umumiy nuqtayi nazarga ega bo'lish juda muhimdir. Miqdoriy ma'lumotlarni inobatga olgan holda, umumiy qabul qilingan haqiqat, agar ayollar soni erkaklar sonidan oshsa, xarajatlar ham xuddi shunday tendensiyaga mos kelishi kerak.

Ayollar va erkaklarni statistika⁴da "ko'rinadigan" qilish uchun ma'lumotlar jinsi bo'yicha ajratiladi. Bunday ma'lumotlar ayollar va erkaklarning jamiyatdagi o'rni, ular bajaradigan faoliyat turlari, ayollar va erkaklarning o'zaro munosabatlari usullarini, resurslardan foydalanish va ulardan foydalanishdagi mavjud farqlarni, ulardagi salohiyat va imkoniyatlarni tushunish imkonini beradi.

Gender statistikasi ayollar va erkaklar o'rtasida hokimiyat va ta'sir qanday taqsimlanishini ko'rsatadi: ular davlat idoralarida, biznes yoki fuqarolik faoliyatidagi rahbarlik yoki rahbarlik lavozimlari orqali. Ta'lim darajasi, sog'lig'i, bajargan mehnatiga haq to'lash ayollar va erkaklarning iqtisodiy mustaqilligidan dalolat beradi. Ayollar va erkaklarning uy ishlarida ishtirok etish usullari uy xo'jaliklarini boshqarish hamda to'lanmagan oilaviy vazifalarni taqsimlashda tenglikni tasdiqlaydi.

Ushbu ma'lumotlardan davlat institutlari tomonidan foydalanish davlat siyosatini shakllantirish uchun juda muhimdir, chunki ular ayollar va erkaklarga turlicha ta'sir qiladi. Demak, ular gender farqlarini hisobga olgan holda rejalashtirish va ishlab chiqish, hatto ayollar va erkaklar manfaatlari hamda ehtiyojlarini adolatli tarzda qondirish uchun ularni tuzatishi kerak.

Fuqarolik jamiyati fuqarolar manfaatlari rag'batlantirish, ayollar va erkaklarning asosiy huquqlarini ta'minlash hamda imkoniyatlar tengligi bo'yicha davlat siyosatining rivojlanishini kuzatish rolini to'liq amalga oshirish uchun maksimal gender statistikasidan foydalanishi mumkin.

⁴ <https://genderpulse.md/en>

Jins bo'yicha ajratilgan ma'lumotlar bilan qanday ishlashni yaxshiroq tushunish uchun Milliy statistika byurosi tomonidan *Gender statistikasi foydalanuvchilari uchun qo'llanma*⁵ ishlab chiqarilgan.

Moldova Respublikasining "Ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash to'g'risida"gi Qonunining⁶ 22-moddasiga ko'ra, Milliy statistika byurosi jins bo'yicha ajratilgan statistik ma'lumotlarni to'playdi, qayta ishlaydi va umumlashtiradi. Markaziy va mahalliy davlat hokimiyati organlari, partiyalar va boshqa ijtimoiy-siyosiy tashkilotlar, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslar Milliy statistika byurosiga jinsi bo'yicha ajratilgan zarur ma'lumotlarni taqdim etadilar.

Moldova Respublikasida gender statistikasining huquqiy asoslari bo'lib quyidagilar hisoblanadi⁷:

Yuqorida ta'kidlanganidek, Moldova Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), gender tengligi va ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha xalqaro va milliy majburiyatlarni oldi. Ayollarning siyosiy huquqlari to'g'risidagi konvensiya (1953), Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966), Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiya (1979), Pekin platformasi va harakat rejasi (1995). Mingyillik deklaratsiyasi (2000), Xalqaro mehnat tashkilotining tegishli konvensiyalari va boshqalar.

– 2017–2021-yillarga mo'ljallangan "Ayollar va erkaklar tengligi bo'yicha Milliy strategiya"⁸;

– 2018–2023-yillarga mo'ljallangan "Ayollarga nisbatan zo'ravonlik va oilaviy zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish bo'yicha Milliy strategiya"⁹;

– CEDAW: Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi Konvensiya;

– Nogironligi bor shaxslar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (nogiron ayollar to'g'risidagi 6-modda);

⁵ https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Gender/Gen_Guide_2008.pdf

⁶ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=315674>

⁷ https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.30/2018/may/Session_3_Cojocari_RUS.pdf

⁸ https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=98916

⁹ https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=108512

–BMTning 2030-yilgacha Barqaror Rivojlanish maqsadlari 5-maqсад.

Milliy statistika tizimi 2016–2020-yillarda oʻziga xos ravishda rivojlandi. Statistika maʼlumotlarni tarqatish va rasmiy statistikaning asosiy tamoyillariga, xususan, Yevropa Statistik Kodeksida nazarda tutilgan maxfiylik tamoyiliga muvofiq, yaʼni barcha toifadagi foydalanuvchilarni va jamiyatning siyosati, tahlili, prognozi va umumiy maʼlumotlariga oid qarorlar qabul qilish uchun zarur boʻlgan oʻz vaqtida statistik maʼlumotlarni tayyorlash jarayonini toʻldiradigan va barcha statistik maʼlumotlardan foydalanish imkonini yaratadigan ishonchli maʼlumotlar bilan xolis taʼminlash.

Moldova Respublikasida gender statistikasini toʻplash, tarqatish va taqdim etishning quyidagi strategiyalari ishlab chiqilgan:

1. Statistika idorasi gender statistikasini tarqatish strategiyasining bir qismi hisoblanadi.

2016–2020-yillarga moʻljallangan Milliy rivojlanish strategiyasiga koʻra, Ijtimoiy-iqtisodiy koʻrsatkichlar (Barqaror Rivojlanish maqsadlari hisoboti uchun mahalliyashtirilgan milliy koʻrsatkichlar, gender statistikasi, mintaqaviy statistika) boʻyicha taqsimlashni yaxshilash asosiy ustuvor yoʻnalishlardan biri hisoblanadi.

2. Samarali tarqatish strategiyasi.

Gender statistikasi nafaqat ishlab chiqarilishi, balki toʻliq qoʻllanishi, kelajakda ham ishlab chiqarilishi va takomillashtirilishi taʼminlanishi lozim.

3. Foydalanuvchilar bilan oʻzaro muloqotga ega boʻlish.

Tarqatish strategiyasi maʼlumotlardan foydalanuvchilarning turli maqsadli guruhlar bilan samarali aloqa oʻrnatish va maʼlumotlarga muhtoj boʻlganlarga kerakli formatda, kerak boʻlganda maʼlumotlarni taqdim etishni oʻz ichiga oladi.

Moldovada statistik maʼlumotlari keng foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun yaratilgan:

- ✓ davlat boshqaruv organlari;
- ✓ ilmiy va ishbiarmon doiralar,
- ✓ NNTlar,
- ✓ Ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik, hamkorlar va boshqalar.

Statistik maʼlumotlarni tarqatish sohasidagi asosiy vazifa axborot-statistik mahsulotlarning

har bir foydalanuvchi uchun yoʻnaltirilganligi hisoblanib, uning qoidalariga quyidagilar kiradi:

- ✓ ortib borayotgan axborot talablarini qondirishni yaxshilash;
- ✓ statistik maʼlumotlarni diversifikatsiya qilish;
- ✓ statistik maʼlumotlarni tarqatishni takomillashtirish va umuman statistikaning rivojlantirish – ishlab chiqaruvchilar va statistik maʼlumotlardan foydalanuvchilarning samarali hamkorligini taqozo etadi;
- ✓ foydalanuvchilar va ishlab chiqaruvchilar oʻrtasidagi muloqotni yaxshilash.

Gender statistikasiga oid maʼlumotlarni tarqatish kanallari foydalanuvchilar bilan aloqa oʻrnatish shakllari:

- ✓ **www.statistica.md** rasmiy veb-sayti (quyidan yuqori darajaga qadar barcha turdagi foydalanuvchilar uchun);
- ✓ media (oddiy til);
- ✓ ijtimoiy rarmoqlar (doʻstona til);
- ✓ uchrashuvlar va tadbirlar;
- ✓ bosma nashrlar va boshqalar (raqamli aloqa ustuvor hisoblanadi);
- ✓ elektron pochta va telefon (tez va uzluksiz aloqa).

2017-yilda Gender pulse onlayn ilovasi ishga tushirilgan. **Gender pulse** genderni bogʻliq statistik koʻrsatkichlarni interaktiv va tushunarli grafik koʻrish uchun vositadir. Gender tengligini oʻrganish juda muhim, chunki u koʻpincha zaiflik, tengsizlik yoki marginallashtirishning manbai va mezon hisoblanadi. **Gender pulse** Milliy statistika byurosi tomonidan taqdim etilgan maʼlumotlarga asoslangan boʻlib, u oʻzining rasmiy sahifasida muntazam ravishda genderni oid maʼlumotlarni, xususan, Statbank¹⁰ Statistik maʼlumotlar bankini eʼlon qiladi. Statbankda gender statistikasi boʻyicha alohida boʻlim mavjud boʻlib, unda gender tengligini tahlil qilish nuqtayi nazaridan foydali boʻlgan turli sohalardagi maʼlumotlar jadvallari toʻplami mavjud.

¹⁰ <https://statistica.gov.md/en/statistical-databank-78.html>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://esp.md/ru/sobytiya/2022/11/14/zhenshchiny-v-moldove-poluchayut-menshe-za-rabotu-kotoruyu-vypolnyayut-naravne/>
2. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/country_gender_profile.pdf
3. Petroia A. Analysis of Gender Gaps in Public Spending in the Republic of Moldova// SSRN Electronic Journal January 2019, p.13. <https://www.researchgate.net/publication/336248862>
4. <https://genderpulse.md/en>
5. https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Gender/Gen_Guide_2008.pdf
6. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=315674>
7. https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.30/2018/may/Session_3_Cojocari_RUS.pdf
8. https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=98916
9. https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=108512
10. <https://statistica.gov.md/en/statistical-databank-78.html>